

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 4. SZÁM
LXV. ÉVFOLYAM

Rózsa Márton

Augsburgi Brúnó és Szent István

Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita

Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához

Buza János

Az 1613. évi 28. törvénycikk nyomában

Romsics Gergely

A balkáni expanzió a magyar külpolitikai tervezésben, 1917–1918

Hantos-Varga Márta

A politikai cselekvés viszonyítási pontjai a keresztény államelmélet
és a szentszéki megnyilatkozások alapján

László Andor

Szekfű Gyula historiográfiai nézeteinek hatása saját korában

Novák Attila

Kibucok és szövetkezetek az 1960-as évek Magyarországon

Vita a vidéktörténeetről

Gyáni Gábor, Tomka Béla, Valuch Tibor, Varga Zsuzsanna,
Horváth Gergely Krisztián írásai

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

HUN
REN

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 4. szám

TANULMÁNYOK

- Rózsa Márton** Augsburgi Brúnó és Szent István. Esettanulmány a személyi helyváltoztatás hatalmi aspektusainak vizsgálatához 615
- Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita** Hollókőtől Esztergomig. Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához 639
- Buza János** A pénzügyi válság előszele. Az 1613. évi 28. törvénycikk nyomában 669
- Romsics Gergely** Érdek, befolyás, birodalom. A balkáni expanzió a magyar külpolitikai tervezésben, 1917–1918 679
- Hantos-Varga Márta** A politikai cselekvés viszonyítási pontjai a keresztény államelmélet és a szentszéki megnyilatkozások alapján 705
- László Andor** Szekfű Gyula historiográfiai nézeteinek hatása saját korában 737
- Novák Attila** Kibucok és szövetkezetek, avagy szövetkezeti gondolatok az 1960-as évek Magyarországon – izraeli visszhanggal 753

VITA

- Gyáni Gábor** Egyfajta vitastílusról 765
- Tomka Béla** A jelenkortörténet kutatásáról és a források vétőjogáról 775
- Valuch Tibor** A jelenkortörténetről és az államszocializmus társadalmáról tárgyilagosan. Megjegyzések Horváth Gergely Krisztián írása kapcsán 781
- Varga Zsuzsanna** Vitacikk vagy vádirat? 791
- Horváth Gergely Krisztián** Egy elmaradt vita margójára 799

VITA

EGYFAJTA VITASTÍLUSRÓL

GYÁNI GÁBOR

Szokatlan hangvételű vitairat látott napvilágot a *Történelmi Szemle* 2022. évi 4. számában, melynek szerzője, a vidéktörténeti témacsoport vezetője, indulatos kirohanást intézett egy sor magyar történész ellen.¹ Ebben Horváth Gergely Krisztiánt az a szándék vezeti, hogy úgymond igazságot szolgáltatson az általa vezetett kutatócsoport történetiszemléletének, melyet a jelenkortörténet-írás legjobb kutatóinak egy része, meglehetősen többsége elutasít magától. S noha Horváth azzal zárja írását, hogy „a hazai történetírás javára válna, ha a fentebbi kérdésekről tényleges vita bontakozna ki, amire a magam részéről nyitott vagyok”,² polemikus megszólalása mintha ennek az ellenkezőjéről látszana tanúszkodni. Már csak azért is, mert érvek felsorakoztatása helyett a vitacikk szerzője retorikai eszközök latba vetésével hadakozik azon történészek ellen, akik a témacsoport vidéktörténeti kutatásait „nemcsak erőteljes bírálatban, hanem teljes elutasításban is részesítik”.³ S vajon miért viselkednek így – fogalmazza meg a kérdést szerzőnk. Szerinte feltehetően azért, mert: „1. Bírálóink anélkül nyilvánítanak rólunk véleményt, hogy olvassák munkáinkat. 2. Olvassák, de nem értik. 3. Olvassák és értik, s ennek ellenére más, eltérő szakterületeken dolgozók előtt kívánnak bennünket hiteltelenníteni.”⁴

Az *ad hominem* argumentáció idézett gyöngyszeme azt sugallja tehát, hogy: 1. A kérdéses tanok bírálói tudatlanok az általuk vitatott kérdésben, mert el sem olvassák a vonatkozó szövegeket. 2. Ráadásul buták is. 3. Sőt kifejezetten rosszindulatúak, akik a nem szakértők megtevesztését tűzik célul maguk elé megszólalásaikkal. Önmagában már ennyi elég annak konstatálásához, hogy Horváth nem igazán veszi komolyan a tudományos nézeteltérés fogalmát, talán azért sem, mert úgy véli: nála vagy náluk van a bölcsek köve, és mindenki, aki vonakodik ezt elismerni, járatlan a diskurzusban (nem olvas), buta, és rosszindulatú törtető. Komolyan lehet venni ezek után azt a kijelentését, mellyel a cikkét zárja, miszerint a maga részéről nyitott a vitára?

Gyáni Gábor, kutató professor emeritus, HUN-REN BTK TTI, Újkori osztály.

1 Horváth Gergely Krisztián: A magyar típusú jelenkortörténet – a vidéktörténet szemszögéből. *Történelmi Szemle* 64 (2022) 805–824.

2 Uo. 824.

3 Uo. 806.

4 Uo. 808.

Mi a fő baj szerinte a vele/velük nem azonos véleményen lévőkkel? A koncepció teljes hiánya, mert az általuk művelt történetírás „nem képvisel elvi álláspontot, hanem kisebb-nagyobb részletekre rácsodálkozik, ma divatos szóval: transznacionálisan méricskél, s eközben gyakran elmarad a szembenézés a diktatúrával vagy éppen a konklúziók levonása”.⁵ Ne akadjunk fenn most azon, hogy a koncepciótlanság fogalma nem egészen felel meg a transznacionális szemléletmód érvényesítésének vagy a kommunista diktatúrával való szembenézés állítólagos hiányának; az utóbbiak maguk is telítődhetnek bizonyos fajta elvi belátásokkal. Fontosabb most számunkra annak érzékeltetése, hogy szerzünk a tőle eltérő szakmai véleményen lévőkkel szembeni vádjait az illetők mindenképp befeketítésével terjeszti elő, mondván: a szóban forgó kollégák nem olvasnak, buták, erkölcstelenek és egyúttal a fogalomalkotás képességének is híjával vannak.

Azt hiszem, ez így önmagában is túl sok ahhoz, hogy a legcsekélyebb hitelt lehetne adni a cikke végén kinyilvánított szándékának, miszerint nyitott a vitára. Vajon milyen vita folytatható – szakmai alapon – olyasvalakivel, aki a vitapartnereit könnyű kézzel lekommunisztázza, illetően módon: „A vidék életlehetőségeit a maguk komplexitásában tükröző források [?] mentén egészen más kép rajzolódik ki előttünk, mint a meglehetősen egysíkú Kádár-kori önlegitimációs narratívát tovább görgető kollégák tollából.”⁶ Adottak tehát egyfelől a kommunista ön- és énképet életben tartó „kollégák”, akik állítólag a múltbeli diktatúra eszményítésében érzik magukat otthonosnak, és adottak másfelől a valóság komplexitását tükröző források ismeretének kizárólagos birtokában lévő historikusok, akik viszont kimondják a történeti igazságot. Az írásnak ezen a pontján azt ugyan még nem tudjuk, hogy mi módon „tükrözhetik” a források *önmagukban* a komplex valóságot (erről majd később szólok), viszont arról már értesülünk, hogy mi képezi a vidéktörténész kollégák hübriszének tényleges alapját: a komplex valóságot „tükröző” források egyedüli ismerete, amely egyben az ő saját kiváltságuk, hiszen mindenki más csak emlékezetpolitikai célokat követ.

Különös megnyilatkozás ez egy olyan témacsoport vezetőjének a szájából, akinek az intézményes háttérében az a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) áll, amely 2014-ben megalapította a vidéktörténeti kutatócsoportot. Mert mi valójában a NEB, amelynek az elnöke államtitkári, a Bizottság további négy tagja pedig államtitkár-helyettesi beosztást nyert? Egyike a kormány által létesített több mint féltucat „kutatóintézetnek”, melyek kimondott célja a kormány emlékezetpolitikájának hitelesítése, úgymond tudományos eszközökkel. A 2013. évi CCXLI. törvénnyel felállított szervezet, a törvény első paragrafusának meghatározása szerint „a kommunista diktatúrával kapcsolatos állami emlékezet megőrzésével, valamint a diktatúra hatalmi működésének feltárásával foglalkozó testület”. Az intézet küldetésének még ennél is egyértelműbb megfogalmazása világlik ki a törvény preambulumból, ahol a NEB feladataként az szerepel: „a kommunista hatalombirtokosok [sic!] előjogainak lebontása és a még köztünk élő bűnösök felelősségre vonásának” a megkönnyítése. A NEB által alapított, és az akkor még Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézettel 2014 nyarának végén öt évre szóló, úgy tűnik,

5 Uo. 809.

6 Uo. 817.

azóta meghosszabbított érvényű együttműködési keretszerződés folyományaként állhatott fel a vidéktörténeti kutatócsoport, melynek teendőit – elvi tekintetben – ily módon a törvény idézett rendelkezései szabják meg; ezek pedig egyértelműen az állami emlékezetpolitika szolgálatát írják elő a vidékkutató történészek számára. Talán ezért érzi magát találva Horváth, amikor azt olvassa Tomka Bélától, hogy az agrárszektor tanulmányozóinak, kivált a kollektivizálás historikusainak a munkáiban „mára ismét megjelent [a] politikai megrendelések torzító hatása”.⁷ Holott Tomka egyébként nem nevesíti, hogy kikre gondolt ennek kapcsán. Ha ellenben emlékezetünkbe idézzük a törvény fenti szövegét, akkor leginkább a vidékkutatók ismerhetnek ebben magukra. Hiszen „a kommunista hatalombirtokosok [sic!] előjogainak lebontása és a még köztünk élő bűnösök felelősségre vonásának” törvényi kötelme, mint célfeladat, előre kijelöli számukra szakmai érdeklődésük irányát, valamint azt is, hogy mit jelent nekik a „még köztünk élő bűnösök” miatt máig eleven kommunista diktatúra története. Ha ez mégsem áll, akkor a vidéktörténeti kutatók adott csoportja nem felel meg a kutatásaik legalitását biztosító törvény intenciójának, amit ezáltal elszabotálnak, és ez igazán nem lenne szép dolog részükről.

Ennek a politikai és egyúttal törvényben rögzített elvárásnak ugyanakkor tökéletesen megfelel a vitapartnereiknél valóban hiányzó azon elvi megalapozás, mely szerint a kommunista diktatúra kellőképpen leírható a totalitarizmus fogalmi konstrukciójával, valamint az állami erőszak átható mibenlétének a feltételezésével.⁸ Szerzőnk határozott felfogása szerint: csak és kizárólag ilyen fogalmak birtokában szólhatunk érvényes módon erről a múltról, ezen kívül nincs más alternatíva. Nem részletezem, mert írásomban kizárólag Horváth retorikai stratégiáját elemzem, hogy a totalitarizmus elméleti premisszája már jó ideje nem az egyedüli, sőt nem is a legkapósabb fogalmi megközelítés ebben a témában;⁹ arra kívántam itt csupán felhívni a figyelmet, hogy a vitára állítólag nyitott cikkíró mennyire dogmatikusan jár el érvelése során. A legkevésbé sem foglalkoztatja őt, hogy milyen, az övétől különböző magyarázó erejű fogalomkészlet jöhetne még szóba a rendszer meghatározása során, amely szintén megérdemelné a figyelmet, még ha ő maga nem is kívánja azt alkalmazni, amit persze illene megindokolnia.

A Horváth által mozgósított retorikai eszköztár egy további fontos eleme a szövegmanipuláció, ami az olvasó megtévesztésére szolgál. Nézzünk erre egy szembetűnő példát. Őt idézem: „A modernizáció [Varga Zsuzsanna által] képviselt értékelése (ráadásul ennek »csoda«-ként történő interpretálása) mára túlhaladott, amint azt 2021-ben megjelent angol nyelvű könyvről írt recenziókban Ernst Langthaler és Chris Hann is finoman jelezték.”¹⁰ A szövegrészhez tartozó lábjegyzetben szerzőnk idézi Hann ide vonatkozó megállapítását, miszerint: „A munka alacsony termelékenysége (nem beszélve az akkor alig számító óriási

7 Tomka Béla: Magyarország 1945 utáni gazdaságtörténetének kutatása. Eredmények és lehetséges irányok. In: *A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései*. Szerk. Rainer M. János. Bp., 2022. 70.

8 Horváth: *A magyar*, 809–810.

9 Horváth Sándor: A mindennapi szocializmus és a jelenkortörténet. Nézőpontok a szocialista korszak kutatásához. *Századvég* 40 (2006) 2. sz. 6–13.

10 Horváth: *A magyar*, 813.

ökológiai költségekről) a csoda bármilyen értelmezésének ellentmond.”¹¹ Horváth elfelejti azonban idézni az angol antropológus további mondandóját, amely így szól:

„Mindamellett csak az 1960-as évek voltak valóban csodálatosak, amikor az amerikai technológiához való hozzájutást a külön utasság [deviation] orosz tolerálása kísérte [...] Az amerikanizáció lehetővé tette a nagy egységek optimális technológiai kiaknázását, melyeket a szovjetizáció keltett életre. A magyar részről végrehajtott ezen kombináció része volt különálló intézmények alkotó módon való létesítése, amelyek prosperitást biztosítottak a paraszti [rural] társadalom egésze számára.”¹²

Chris Hann tehát egyáltalán nem utasítja el Varga agrár-csoda téziséét, és Horváth ezt sugalló kijelentése így válótanság, melyet a csonka idézés módszerével prezentál a szerző. Ez bizony erkölcsileg felettebb aggályos eljárás Horváth részéről.¹³

S mi a helyzet a másik idézett, Varga szemléletét állítólag túlhaladottnak minősítő könyvbírálattal? Ott sem éppen úgy fest a dolog, ahogy Horváth sugallni szeretné azzal, hogy az osztrák recenzens a *low modernism* analitikus fogalmát helyezi Varga tézisével szembe, mint a szocialista nagyüzemi agrártermelés által képviselt, úgynevezett *high modernism* lehetséges, sőt kívánatos alternatíváját. Horváth ugyanis az eredeti szövegben szereplő *low* kifejezést felcseréli a *slow* kifejezéssel (!), és ezzel durván meghamisítja Langthaler mondanivalójának értelmét. Miért cselekszi ezt? Minden bizonnyal azért, hogy ezzel a nyelvi trükkel a neki tetsző (a számára kívánatos) fogalmiság medrébe terelhesse a recenzens által kifejtetteket. Langthaler valójában egyáltalán nem azt fejezi ki a *low modernism* egyébként mástól átvett fogalmával, hogy „a társadalomban meggyökerezett tudás- és normarétegek – egészen az épített örökségig bezárólag tudatosan felvállalt alapzatként [lesznek] részei a modernizációnak”, amilyen jelentéssel Horváth látja el az általa lassúra (*slow*) átkeresztelt modernizációnak a fogalmát.¹⁴ Langthaler egyetlen szót sem ejt ilyen dolgokról, hanem azt írja, hogy:

„Nem annyira az állam által forszírozott »magas modernizmus« [high modernism], mint az »alacsony modernizmus« [low modernism] esetét példázó magyar »hibrid mezőgazdaság« létrejötté változtatta a nemzeti gazdasági produkciót a szub-nemzeti grassroot [széles néprétegbeli] cselekvők informális és formális intézményes közreműködésévé. Az állam által kierőszakolt kollektivizálásnak a helyi cselekvők [ágenssek] általi kreatív alkalmazása – amely nem nélkülözte a veszélyeket sem, amint azt

11 Uo. 813. 32. j.

12 <https://www.hsozkult.de/publicationreview/id/reb-114146>. (Legutóbbi megtekintés: 2023. február 18.)

13 Ennek fényében különösen pikáns az a Horváth által korábban hangoztatott vád, miszerint Varga Zsuzsa némi kihagyással idézte őt egyik írásában: megjegyzem, az akkor elhagyott mondatrészek mit sem változtattak Horváth ott citált gondolatain! Nem úgy, mint a fenti esetben.

14 Horváth: A magyar, 814.

a téeszvezetők elleni kirakatpercek is mutatják –, mint a szovjet modell »sikeres alternatívája« kerül itt [tehát Varga munkájában] terítékre. Az uralkodó társadalomgazdasági perspektívában, ez a konklúzió meggyőző.”¹⁵

Úgy tűnik, hogy az osztrák szerző nagyon is pártolja a társadalmi cselekvőség Varga által előtérbe állított fogalmi megközelítését.

Ez így minden, csak nem a Varga-féle történetkép túlhaladottságának beszédes bizonyítékaiként idézhető két (külföldi) megszólalás, jóllehet az osztrák recenzius a könyvvél kapcsolatban szintén hangot ad némi kritikának, amely azonban nem érinti annak fő tézisét. Mi vitte rá vajon vitairatunk szerzőjét, hogy ennyire átlátszó módon állítson valót-lanságot az általa bizonyító erejűnek szánt szövegek hiányos idézésével és értelmük ön-kényes megmáskításával, sőt a terminológiát kifejező szavak elírásával? Hiszen ez a csalfa módon végrehajtott bizonyítás könnyedén leleplezhető, és ezzel Horváth azt kockáztatja, hogy erkölcsi rosszállásnak teszi ki magát.

Túl a fentiekén, a bizonyítékként kezelni kívánt szövegek értelmezése sem mindig teljesen makulátlan. Itt van például a források úgymond vétójoga szólam, melynek jegyében mind Horváth, mind a vidéktörténeti kutatócsoport valamikori vezetője és annak máig is fő szellemi szószólója, Ö. Kovács József folyton-folyvást pálcát tör az övékétől el-térő véleményen lévő történészek fölött, mondván: ők mind vétének a történeti igazság bizonyításának ezen úgymond elengedhetetlen elve ellen.¹⁶ Miről van szó itt valójában?

„A történeti források vétójoga (*Vetorecht der Quellen*) Reinhart Koselleck által megalkotott kifejezés. [...] A történetírásnak immár fel kell adnia azt a célját, hogy a múlt történéseinek teljes körű konszenzussal bíró elbeszélést [sic!] nyújtson. Ebben a helyzetben szolgál segítségül Koselleck intenciója, miszerint »[s]zigorú értelemben a források sohasem adhatják szánkba a mondanivalót. Az olyan állítások elé mindenese-tre gátat emelnek, amelyeket nem szabad kimondanunk. Ebben áll a források vétójoga.

15 Ernst Langthaler: The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country. By Zsuzsanna Varga. Translated by Frank T. Zsigó. *The Hungarian Historical Review* 10 (2021) 824. Valójában csak Horváth és eszmetársa, Ö. Kovács József ír – ismételt – negatív könyvkritikákat Varga szóban forgó művéről. Horváth Gergely Krisztián: A téeszlobbi esete a történetkutatással. In: *Demográfia & Politika. Kihívások, korlátok, alkalmazkodási módok*. Főszerk. uő. Bp., 2023. (Vidéktörténet 4) 367–375; Csikós Gábor – Ö. Kovács József: Elbeszélés és történeti magyarázat – „magyar agrárcsoda” és a források vétójoga. *Archívnet* 22 (2022) 1. sz. (<https://www.archivnet.hu/hozzaszolas-csikos-gabor-o-kovacs-jozsef.elbeszeles-es-torteneti-magyarezat-magyar-agrarcso-da-es-a>. Legutóbbi megtekintés: 2022. december 6.); József Ö. Kovács: Zsuzsanna Varga, The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country. *Journal of Modern History* 95 (2023) 260–262. Viszont már magyar recenzius tollából is jelent meg Varga munkájának az értékeit méltányló kritika. Lásd Mária Hídvégi: The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country. By Zsuzsanna Varga. *Historical Studies on Central Europe* 2 (2022) Nr. 1. 304–307.

16 Ö. Kovács József: Hiányaink. A magyar kommunista diktatúra, a rendi államszocializmus és a színlelt szocializmus társadalomtörténeti nézőpontjai. In: *A szovjet típusú rendszer*, 48.; Ö. Kovács József: Hiányaink. A magyar kommunista diktatúra, a rendi államszocializmus és a színlelt szocializmus társadalomtörténeti nézőpontjai. *BBC History* 12 (2022) 2. sz. 68–69.

Nekik köszönhető, hogy nem kockáztathatunk, és nem tűrhetünk meg olyan értelmezéseket, amelyek egészen egyszerűen hamisak vagy szemmel láthatóan megengedhetetlenek.«¹⁷

Márpedig az övékétől eltérő véleményt hangoztatók forrásai teljesen megbízhatatlanok, a vidéktörténészek, ezzel szemben, csak olyan forrásokat használnak, amelyek „messzemenően kijelölik az érvényes állítások körét”.¹⁸

Nem tisztem megvizsgálni akár Ö. Kovács József, akár Varga Zsuzsanna forráshasználatát, ezt a munkát a téma szakértői majd elvégzik. Nekem annyi itt csupán a dolgom, hogy bebizonyítsam: Horváth ezúttal is retorikai trükkkel operál, amikor feltételezi, hogy létezik olyan valami, mint a források vétőjoga, mellyel alapjaiban kérdésessé tehető a vitapartner történetsszemlélete. Kezdjük a dolgot magával a tekintélyérv megnevezett forrásával, Koselleckkel, megnézve: ő ténylegesen mit mond erről, és az valóban megfelel-e annak, amit Horváth és Ö. Kovács kihüvelyez belőle?

Horváth, jó szokásához híven, most is a szövegmanipuláció eszközével él, elhagyva az idézett Kosellecki megállapítás elejét és annak folytatását. Koselleck ugyanis nem valamiféle fogalmi infláció ellen lép fel itt ezen a módon, ahogy Horváth vélelmezi, ami furcsa is lenne egy fogalomtörténész teoretikus részéről. Könyve ezen fejezetében, amely a nézőpont fontosságáról szól, Koselleck határozottan kijelenti: „Egy történet sohasem azonos a róla tanúskodó forrással”.¹⁹ Következésképpen: „Az, hogy egy történet gazdaságilag vagy teológiaiilag értelmezendő, elsősorban nem a birtokunkban lévő források, hanem előzetes elméleti döntés kérdése. A források csak azután kezdenek beszélni, hogy ezt a döntést meghoztuk.”²⁰ Majd pedig így folytatja a német teoretikus: „a forráskritika státusza megingathatatlan. Csakhogy a fentiek alapján a források szerepét, kritikájuk és értelmezésük körét *szűkebbre kell szabni, mint az értelmezésemélet horizontján mindaddig szokás volt.*”²¹ S mi következik ebből? „Ami egy történetet történetté tesz, az nem vezethető le maradéktalanul a forrásokból: a lehetséges történetek elméletére van szükség ahhoz, hogy a forrásokat egyáltalán szóra bírjuk.”²²

Tiszta beszéd, amit nehéz félreérteni, kivéve, ha valaki tudatosan erre törekszik, amit úgy támaszt alá, hogy a teljes gondolatmenetből kiemel egy látszólag őt igazoló rövid szakaszt, és ezzel elsikkasztja a teljes érvrendszer kifejtését. Márpedig Horváth ezúttal is a szövegmanipulációnak ehhez az álságos módszeréhez folyamodik, hogy ezáltal megtévesse a gyanútlan olvasót.

Ami mármost Koselleck idézet gondolatmenetének az értelmét illeti, megjegyezhetjük: merőben más lesz a források „vétőjogának” (bizonyító erejének) a státusza az egyedi egzisztenciális kijelentések, valamint a belőlük álló teljes történet vonatkozásában.

17 Horváth: A magyar, 816.

18 Uo. Ugyanezt állítja magukról. Lásd Csikós – Ö. Kovács: Elbeszélés.

19 Reinhart Koselleck: Nézőpontfüggőség és időbeliség. A történeti világ historiográfia feltárásához. In: uő: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája.* [Ford. Hidas Zoltán.] Bp., 2003. (Mesteriskola) 235.

20 Uo. 236.

21 Uo. 236–237. [Kiemelés: Gy. G.]

22 Uo. 237.

Az utóbbi igazságát ugyanis nem az előbbieket verifikálható vagy falszifikálható helyzetállósága dönti el, az igazán döntő mozzanat nem ez benne. Koselleck ezzel a megállapításával érdemben nem tér el a történeti narrativitás-elméletek mérvadó szószólóitól, akik az igazságnak való közvetlen megfelelés elvét, ha egyáltalán, legfőljebb az egyedi egzisztenciális kijelentések vonatkozásában ismerik el, a történet egészére nézve viszont nem tartják azt érvényesnek. Így vélekedik erről a kérdésről mind Hayden White, mind Frank Ankersmit és persze Reinhart Koselleck is, amikor az utóbbi – a teljes elbeszélések tekintetében – relativizálja (a maga helyére szorítja) a források bizonyító erejét a történeti igazság kritériumának szerepében.²³ A tanulság röviden annyi tehát, hogy egy történeti koncepció semmiképp sem az egyes mondatokban megfogalmazott tényállítások formájában, hanem a teljes körű történeti narratívák szintjén bomlik ki; ezeket az elbeszéléseket pedig az elemi szintű kijelentések egymással kombinált összessége alkotja. Mit is mondott Koselleck minderről? „Egy történet sohasem azonos a róla tanúskodó forrással.”²⁴ Ezzel, remélem, lekerülhet végre a napirendről a vidéktörténet kutatóinak azon folyton hangoztatott és ráadásul bunkóként használt naiv realista episztemológiai rögeszméje, miszerint az általuk használatba vett történeti források önmagukban alkalmasak, hogy vétőt emeljenek a másfajta koncepciók alapján kiválasztott és egymással kombinált (ekként interpretált) forrásokon nyugvó koherens elbeszélések történeti igazságával szemben. Így és ezért kell tehát felhagyni a források vétőjogát hirdető felfogás szüntelen súlykolásával, már csak azért is, hogy ne kompromittálódjék tovább Reinhart Koselleck legkevésbé sem pozitívista episztemológiai hírneve.

Eltűnődve a bizonyíték hamisításának imént idézett két esetén, a szövegmanipuláció tetten ért átlátszó trükkjein, önkéntelenül is megfogalmazódik a kérdés: ki az, aki nem érti, amit olvas, és ha pedig érti, ki az vajon, aki csupán hitelteleníteni kívánja a vitapartnerét „az eltérő szakterületen dolgozók előtt”? Ezek a vádak, úgy tűnik, a megfogalmazójukra ütnek vissza ezúttal.

Horváth kedvelt retorikai fogása tehát mások, kivált a vitapartneri gondolatmenetnek teljes vagy részleges negligálása, hogy egy vagy néhány jellemzőnek tartott megállapításuk önkényes kiemelésével bélyegezhesse meg őket. Ennek pregnáns példája az a mód, ahogyan Honvári János vitacikkével is bánik. Honvárit az *old school* képviselő (értsd: a kommunista szellemet életben tartó) történészként minősítve (valójában leértékelve) szerzőnk itt arra szorítkozik, hogy a „tanulmányterjedelmű hozzászólásnak” csupán az utolsó három mondatát idézze fel, és ezzel elintézettnek tekintse annak bebizonyítását, hogy Honvári elköveti a történelmet „messzemenően relativizáló” megközelítés bűnét.²⁵ Jóllehet Honvári az ekként „helyére tett” írásában 18 (!) megfontolandó érvet sorakozta-

23 Hayden White: *A történelem terhe*. [Ford. Berényi Gábor et al.] Bp., 1997. (Horror Metaphysicae); Frank Ankersmit: *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation*. Ithaca, 2012.

24 Koselleck: *Nézőpontfüggőség*, 235.

25 Horváth: *A magyar*, 819. A szóban forgó írás: Honvári János: *Hozzászólás Csikós Gábor – Ö. Kovács József: Elbeszélés és történeti magyarázat – „magyar agrárcsoda” és a források vétőjoga* című könyvismertetéshez. *Archivnet* 22 (2022) 1. sz. (<https://archivnet.hu/hozzaszolas-csikos-gabor-o-kovacs-jozsef-elbeszeles-es-torteneti-magyarat-„magyar-agrarcso-da”-es-a-forrasok-vetojoga-cimu-konyvismertetesehez>). Legutóbbi megtekintés: 2023. április 18.)

tott fel az Ö. Kovács József és Csikós Gábor vitacikkével kapcsolatos kritikájában.²⁶ Ám mindez semmit sem számít, egyáltalán nem méltó a figyelemre, a lényeg csupán annyi, hogy ki lehessen pécézni Honvári terjedelmes írásból néhány olyan mondatot, mellyel a szerző földbe döngölhető, ilyenformán: „Úgy vélem, itt az ideje, hogy a kommunista diktatúrát elszenvedők traumáihoz, veszteségeihez kellő érzékenységgel közelítsen minden történész, az értelmezés szabadsága nem jelentheti, hogy zöld utat kap a relativizálás.”²⁷ Megjegyzem: a szinekdoché elvei szerint való idézett eljárás megszokottnak számít a vidéktörténeti kutatók gyakorlatában; Ö. Kovács József és Csikós Gábor sem bánt ennél méltányosabb módon Honvári vitairatával, amikor az arra adott válaszukban, írd és mondd, egyetlenegy vitatott pontra látszottak úgy-ahogy válaszolni az említett tizennyolcból, a többi pedig mintha nem is létezne számukra.²⁸ S persze már akkor is a modernizáció elkerülhetetlenségét érintő megállapítás verte ki a szerzőpárosnál a biztosítékot. A vita tesztjének kikerülésével módfelett könnyű idejétmúlnak minősíteni valamely rivális történeti felfogást, hogy végül magabiztosan lehessen kijelenteni: „A vitáknál, az álvitáknál most is sokkal fontosabb az erőszakolt modernizáció szükségszerűségi nézőpontjának elhagyása, a történeti valóságok és a történeti igazságok elfogadása.”²⁹

S végül: nem hiányzik az itt elemzett retorikai palettáról a hübrisz tudata által táplált tudományos felsőbbrendűségi érzület plasztikus megnyilatkozása sem. Horváth, mint ahogy Ö. Kovács szintúgy a saját vitairataiban, egyáltalán nem rest folyton hangoztatni szemléletmódjuk kizárólagosan üdvözítő jellegét. Egy példa erre az oly gyakori és egyúttal visszatetsző önfényezésre. Horváthnak a vidéktörténeti kutatócsoportról szóló önértékelése (!) szerint:

„Kutatási szemléletünk és horizontunk ennek megfelelően [mert állítólag multidiszciplináris] holisztikus, hangsúlyozva, hogy elsőbbséget adunk az alulnézeti perspektívának. [...] A történetírás alapvető módszertani kívánalmai (forrásfeltárás, forráskritika) mellett társadalomtudományos érzékenységgel lépünk fel: tudatos fogalomhasználattal, a kvalitatív és kvantitatív forrásokra és elemzésre történő nyitottsággal, az összehasonlítás és értelmezés során a nemzetközi historiográfia nyújtotta elméleti keretek érvényesítése mellett dolgozunk.”³⁰

A hosszan idézett önjellemzés implicit fonákjaként akár arra is gondolhatunk, hogy mindazok, akik más szakmai véleményen vannak, nem követnek holisztikus szemléletmódot, nem tartják fontosnak a források felkutatását és kritikáját, és egyúttal hiányzik belőlük a társadalomtudományos tudatosság, valamint a nemzetközi történetírás eredményeinek a figyelembevételére való törekvés és így tovább. Ebben a bújtatott, ámde

26 Csikós – Ö. Kovács: Elbeszélés.

27 Horváth: A magyar, 819. [Kiemelés: Gy. G.]

28 Csikós Gábor – Ö. Kovács József: A „szükségszerűség elkerülhetetlen parancsa” és a történetkutatás – válasz Honvári Jánosnak. *Archivnet* 22 (2022) 1. sz. ([Http://www.archivnet.hu/a-szuksegszeruseg-elkerulhetetlen-parancsa-es-a-tortenetkutas-vasasz-honvari-janosnak](http://www.archivnet.hu/a-szuksegszeruseg-elkerulhetetlen-parancsa-es-a-tortenetkutas-vasasz-honvari-janosnak)). Legutóbbi megtekintés: 2023. április 18.)

29 Ö. Kovács: Hiányaink, 49. [Kiemelés: Gy. G.]

30 Horváth: A magyar, 824.

sugalmazott jelentéstulajdonításban mint retorikai megoldásban leledzik az ömlengő öndicséret tulajdonképpeni diszkurzív funkciója.³¹

Az önteltség imént idézett beszédes megnyilatkozása a valamikori marxista-leninista történetírás szokványos és kötelező öndicséretben fogant beszédmódjára emlékeztet bennünket, ahol az úgynevezett polgári tudomány elleni egyetlen komoly érv rendszerint az volt, hogy mi egyedül képviseljük a tisztán tudományos álláspontot az ember, a társadalom és a történelem dolgainak megítélésében. Ez a szövegelemzés segítségével készült látlelet nem kevés szomorúsággal tölti el jelen sorok íróját látva, hogy mi minden lehetséges a mai magyar akadémiai történetírásban. Az írásomban feltárt bizonyítási anomáliáknak, a tudatos megtévesztést célzó, azt kiváltó retorikai gyakorlat szakmai és etikai megítélését nyugodt szívvel rábízhatjuk a történetírók tudományos közösségére.

31 Ö. Kovács retorikájában ez úgy jelentkezik, hogy vitapartnerei gondolati felvetéseit rendszeresen és egyetemlegesen azzal utasítja vissza, hogy azokat, úgymond, a „szalmabáb-érvelés” hatja át. A metafora pontos jelentése homályban marad, a szövegkörnyezetből kikövetkeztetve arra gondol(hat) talán szerzőjük, hogy vitapartnerei más jelentést adnak a vidéktörténeszek egynémely tudományos tézisének, mint amilyen jelentéssel ők el kívánták azokat látni. A vitastílusnak ez a formája megint csak hasznos kerülőutat kínál a történeszek ezen csoportja számára, hogy soha ne kelljen konkrétan állást foglalniuk a vitatott kérdésekben, még ha olykor valóban elő is fordulhat, hogy a másik félreérti mondandójukat és ezért fantomokkal viaskodik (ez a félreértés hermeneutikája). Az adott esetben azonban szinte minden vitakérdés kapcsán előkerül (legalábbis Ö. Kovácsnál) az úgynevezett „szalmabáb-érvelés” vádja, amivel úgymond hatálytalanítja a nézeteit érintő kritika érvényét. A metafora használatára lásd Ö. Kovács: *Hiányaink*, 42.; Csikós – Ö. Kovács: *A „szükségyszerűség”*. Az *Érvelési hiba* című fejezet második bekezdése.

CONTENTS

STUDIES

- Márton Rózsa** *Bruno of Augsburg and Saint Stephen. A Case Study on the Political Aspects of Individual Movement* 615
- Levente Nagy – Emőke Rita Szilágyi** *From Hollókő to Esztergom. New Data on the Genealogy of the Oláh, Hunyadi and Dracula Families* 639
- János Buza** *A Preface of the Financial Crisis. In the Wake of Article 28 of Law 1613* 669
- Gergely Romsics** *Interest, Influence, Empire. Balkan Expansion in Hungarian Foreign Policy Planning, 1917–1918* 679
- Márta Hantos-Varga** *Benchmarks for Political Action Based on Christian Theories of the State and the Declarations of the Holy See* 705
- Andor László** *The Influence of Gyula Szekfű's Historiographical Views in his Own Time* 737
- Attila Novák** *Kibbutz and Cooperatives, or Cooperative Ideas in 1960's Hungary – with Israeli Echoes* 753

DEBATE

- Gábor Gyáni** *On a Style of Debate* 765
- Béla Tomka** *On Contemporary History Research and the Veto of Sources* 775
- Tibor Valuch** *Objectively about Contemporary History and the Society of State Socialism. Comments on the Article by Gergely Krisztián Horváth* 781
- Zsuzsanna Varga** *Discussion Article or Indictment?* 791
- Gergely Krisztián Horváth** *On the Margins of a Cancelled Debate* 799

E számunk szerzői

Buza János, történész, nyugdíjas egyetemi tanár [Budapesti Corvinus Egyetem] ● Gyáni Gábor, kutató professor emeritus, HUN-REN BTK TTI, Újkori osztály ● Hantos-Varga Márta, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola ● Horváth Gergely Krisztián, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Vidéktörténeti osztály, MTA-BTK „Lendület” Tíz generáció kutatócsoport-vezető ● László Andor, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola ● Nagy Levente, habilitált egyetemi tanár, tanszékvezető, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Román Filológiai Tanszék ● Novák Attila, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Molnár Tamás Kutatóintézet ● Romsics Gergely, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Horthy-korszak osztály ● Rózsa Márton, projekt munkatárs, Bécsi Egyetem, Történelmi és Kulturális Tanulmányok Kara, Történeti Intézet ● Szilágyi Emőke Rita, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet, Reneszánsz osztály ● Tomka Béla, tanszékvezető, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Jelenkortörténeti Tanszék ● Valuch Tibor, egyetemi tanár, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történettudományi Intézet, Új- és Jelenkori Történeti Tanszék, kutató professzor, Társadalomtudományi Kutató Központ, Politikatudományi Intézet ● Varga Zsuzsanna, tanszékvezető, egyetemi tanár, oktató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék, Történeti Intézet

(HUN-REN BTK TTI = HUN-REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.ertzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

**HUN
REN**

BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

